

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ ÇERÇEVESİNDE MISIR'DA KAHVE VE KAHVEHANE KÜLTÜRÜ*

Culture of Coffee and Coffeeshouses in Egypt within the Framework of Evliya Çelebi's Book of Travels

Nurulhude BAYKAL**

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE***

ÖZ

“Kahve Yemen’den gelir” sözü Türk kahvesinin kaynağı hakkında bilgi verir ve bu malumat dilimize yerleşmiş bir türküde geçtiği için birçok kimse tarafından bilinir ancak kahvenin Yemen’den İstanbul’a izlediği rotada Mısır’ın önemli bir durak olduğu pek de bilinmez. Oysa Mısır’ın idari merkezi Kahire ve diğer liman şehirleri kahve ticareti bakımından önemli duraklar, aynı zamanda kahvenin yoğun olarak tüketildiği mekânlardı. Osmanlı Devleti üzerine yapılan çalışmaların odağında genellikle Afrika medeniyet ve kültürleri bulunmadığından Osmanlı Devleti’nin Afrika’nın Akdeniz ve Kızıldeniz kıyılarına hükmettiği dönemlere ilişkin araştırmaların sayısı oldukça azdır. Yürütülen çalışmaların önemli bir kısmıysa tarih ve siyaset bilimi alanlarına katkı sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, Osmanlı dönemi Afrika araştırmalarında özellikle kültürel çalışmalar ihmal edilmiş bir alandır. Ancak hem kahve ticaretinde kilit bir nokta olması hem de Türk kahvesinin farklı kültürlerle tanıtımı açısından önemli bir rol oynaması nedeniyle Mısır’daki kahve ve kahvehane kültürünün araştırılması, 2013’ten beri UNESCO’nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’nde bulunan “Türk kahvesi kültürü ve geleneği”ni anlamak adına önem arz etmektedir. Buna rağmen özelde Mısır, genelde anavatanı Afrika olan kahve kültürü üzerine yapılan araştırmalar sayıca çok azdır. Hâlbuki Evliya Çelebi Seyahatnamesi bu konuda eşsiz bir kaynaktır. 17. yüzyılda yaşamış ve Avrupa’dan Kafkaslar’a, Arabistan çöllerinden Mısır’a çeşitli coğrafyaları gezmiş ve gözlemlerini Seyahatname başlıklı eserinde bir araya getirmiş Evliya Çelebi’nin kahve ve kahvehane kültürü ile ilgili anlattıkları farklı bölgeler ve şehirler üzerinde çalışma yapan pek çok araştırmacıya kaynaklık edip konu olsa da kahvenin İstanbul’a ulaşmasında önemli bir durak olan Mısır’daki kahve ve kahvehane kültürüne dair aktardıkları üzerinde duran bir çalışma bulunmamaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi Mısır’daki kahve ve kahvehane kültürünü etraflıca tasvir etmek üzere, kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili anlatıları, kahve tüketimi üzerine dini görüşleri, kahvenin toplumun her kesimine hitap etmesi ve ulaşılabilir olmasını betimleyecek kadar örneği içermesi, kahve sunumunda dikkat edilen unsurlar ile kahvehanelerin işlevi ve yaygınlığını yansıtmaları bakımından benzersiz bir çalışmadır. Evliya Çelebi Mısır’ı gezerken neredeyse her durağında bir kahvehane saymış, büyük şehirlerdeki nispeten büyük kahvehanelerde düzenlenen eğlence meclisleri üzerinde durmuş, kahve kültürünün her kademedeki insanın hayatında olduğunu gösteren betimlemeler yapmıştır. Bu yüzden alandaki eksikliği gidermek adına yapılan söz konusu çalışmada Evliya Çelebi Seyahatnamesi metni bir derleme olarak değerlendirilerek Mısır kahve ve kahvehane kültürü kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Makalede 17. yüzyılda yazılmış olan Seyahatname metni tarihsel olarak benzer dönemlerin eseri olan başka gezi yazıları ile de karşılaştırılmış, Evliya Çelebi’nin betimlemeleri arşiv belgeleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Böylece toplumun her kesiminden insanın ulaşabildiği, türlü yasaklara ve kısıtlamalara rağmen benimsediği, yüzyılları ve sınırları aşarak bugün yine hayatımızın bir parçası olan bu içeceğin tarihsel serüvenindeki önemli bir boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk kahvesi, SOKÜM, Afrika, Seyahatname, 17. yüzyıl.

ABSTRACT

The saying “Coffee comes from Yemen” gives information about the origin of Turkish coffee and is well known in Turkey, being quoted in a folk song in Turkish. However, Egypt being an important stop on the coffee trade route from Yemen to İstanbul is not well known. Cairo, the administrative center of Egypt, and other port cities were important stops for the coffee trade, as well as places where coffee was extensively consumed. Since

* Geliş tarihi: 14 Nisan 2021 - Kabul tarihi: 10 Haziran 2021

Baykal, Nurulhude; Timur Ağıldere, Suna. “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Çerçevesinde Mısır’da Kahve ve Kahvehane Kültürü” *Millî Folklor* 130 (Yaz 2021): 145-155

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çeviri ve Kültürel Çalışmalar Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye, nurulhude.baykal@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3739-039.

*** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara/Türkiye, suna.agildere@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8469-9223.

African cultures and civilizations are not generally the focus of studies on the Ottoman Empire, the number of studies on the period when the Ottoman Empire ruled the Mediterranean and Red Sea coasts of Africa is quite small. Cultural studies, in particular, is also a neglected field in Ottoman-African research. However, since Egypt was a key location in the coffee trade and played an important role in the introduction of “Turkish coffee culture and tradition,” inscribed to UNESCO’s Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity in 2013, to different cultures, studying the culture of coffee and coffeehouses in Egypt is of utmost importance. In this regard, Evliya Çelebi’s *Book of Travels* is a unique source. Evliya Çelebi, who lived in the 17th century and traveled to various places from Europe to the Caucasus and from the Arabian deserts to Egypt, brought together his observations in his *Book of Travels*. This is an exceptional source on the history of coffee trade and culture, describing the culture of coffee and coffeehouses in Egypt in detail, including narratives about the emergence of coffee and the religious views on coffee consumption, depicting coffee as appealing and accessible to all segments of society, detailing the elements considered important in coffee presentation, and explaining the functions of coffeehouses. While traveling throughout Egypt, Evliya Çelebi counted at least one coffeehouse at almost every single stop, he emphasized the gatherings for entertainment held in relatively larger coffeehouses in big cities, and he described coffee culture as a *sine qua non* for people of all levels. For this reason, in this study, the text of Evliya Çelebi’s *Book of Travels* is evaluated as a compilation and the culture of coffee and coffeehouses in Egypt is discussed in a comprehensive way. Evliya Çelebi’s text is compared here with other travel writings of historically similar periods, and the descriptions of Evliya Çelebi are evaluated together with archival documents. Thus, this study aims to fill an important gap in the historical adventures of this beverage, which is still a part of our lives today, by crossing centuries and the boundaries of prohibitions.

Key Words

Turkish coffee, Intangible cultural heritage, Africa, Book of Travels, 17th century.

Giriş

Türk kahvesi kültürü ve geleneği 5 Aralık 2013 tarihinde UNESCO tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kabul edilmiştir (UNESCO). Günümüz Türkiye sınırlarında kahve yetiştirilmemesine rağmen kahvenin ortaya çıkıp yayılmaya başladığı dönemde Osmanlı Devleti’nin Yemen ve -kahve ticareti genellikle deniz yoluyla yapıldığı için- Kızıldeniz’in büyük bir bölümü ile Nil deltasına hâkim olması, kavrulma, öğütülme ve pişirilme yöntemi ile “Türk kahvesi” diye bilinen “kendine özgü” bir kahve kültürünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim Michel Tuchscherer “Osmanlı Döneminde Mısır Kahvehaneleri” başlıklı makalesinde bu durumu şöyle açıklamıştır: “Yaklaşık 1730 yılına kadar Yemen kahve ihracatı yapan tek ülkeydi. Tüm Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu gibi Mısır’da ve Avrupa’nın birçok yerinde tüketilen kahve de buradan gidiyordu. Kahve, Kızıldeniz aşılarak ilk önce Mısır’a, bu ülkenin limanlarından da Akdeniz ülkelerine sevk ediliyordu.” (1999: 118). Buradan hem Osmanlı devletinin o dönemde kahve ticareti ve tüketimi açısından stratejik öneme sahip noktalara hâkim olduğu hem de Mısır’ın kahvenin yayılmasında önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler arşiv belgeleriyle de uyumludur. “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinde Özen Tok, 1698’e ait muhasebe kayıtlarına referans vererek şu bilgileri aktarmıştır: “Mısır-ı Kahire’ye her sene 32.000 fereden 40.000 ferdeye kadar Yemen’den kahve gelirdi. Bunun yarısı buralarda değerlendirilirken, her bir ferdesi 100’er vukiyye 15-20.000 ferde kahve ise İstanbul ve sair yerlere getirilip satılırdı.” (2002: 113). Yemen’den ithal edilen kahvenin yarısının Mısır’a, geri kalan yarısının ise İstanbul ve diğer yerleşim yerlerine verilecek şekilde bölüştürülmesi, özellikle Mısır’da kahvenin yoğun olarak tüketildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Osmanlı dönemi Mısır kahve kültürünü bilmek, Türk kahve kültürü ve geleneğinin anlaşılması bakımından kilit önem arz etmektedir. Bu konuda yazılmış nadir eserlerden biri olan Tuchscherer’in sözü edilen çalışması, Avrupalı seyyahların derlemeleri ve arşiv belgelerinden yola çıkılarak hazırlanmış, bu konuya ilgi duyan araştırmacıların giriş mahi-

yetinde yararlanacağı bir kaynaktır. Ancak hem yakın okumalar bakımından yeterince kapsayıcı olmaması hem de Türk seyyahların gözlemlerine ve kayıtlarına yeterince yer vermemesi bakımından tamamlanması gereken bir çalışma olduğu kanaatindeyiz. Bu bakımdan söz konusu çalışmamızda Mısır'da kahve ve kahvehane kültürünü 17. yüzyılda yaşamış ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eseri çerçevesinde inceledik. 1672'lerden Nuran Tezcan'ın (Karl Teply'nin iddiasına dayanarak) belirttiği en erken 1687'deki ölümüne kadar (2011: 37-42) Mısır'da kaldığı düşünülen Evliya Çelebi'nin kahve ve kahvehane kültürü ile ilgili aktardıklarının bu konudaki önemli bir boşluğu dolduracağı fikrini taşıyoruz.

Kahve

Kahve (Lat. *coffea robusta*, *coffea arabica*) çeşitli nedenlerle hem Doğu'da hem de Batı'da tüketilmesi yasaklanan, yine de popülerliğini koruyarak yüzyılları ve ülke sınırlarını aşarak hâlâ yoğun olarak tüketilmeye devam edilen nâdir içeceklerden biridir. Kahve tüketimi ile ilgili farklı görüşler *İslam Ansiklopedisi*'nde İdris Bostan tarafından hazırlanan "Kahve" maddesinde şöyle açıklanmıştır:

Kahve içmeyi neredeyse ibadetin bir parçası gibi gösterip savunan veya sarhoş edici bir madde olduğunu ileri sürüp haram kabul eden iki aşırı görüş bir tarafa bırakılırsa ulemânın çoğunluğu kahvenin mubah olduğunu belirtmiş, bazıları da topluca kahve içilen mekânlarda görülen yalan, gıybet, müstehcen söz ve şiir söyleme, kumar oynama gibi davranışlardan hareketle haram saymışlardır. Ancak bu hükmün dayanağı olan olumsuz davranışların yokluğu hâlinde bunlara göre de kahve içmek mu-bahtır. (2001: 203)

Buna ek olarak, kahve çekirdeğinin kavrulmasının doğal özlerini kaybederek bedene ve ruha zarar verecek hâle gelmesine yol açtığı ve bu yüzden Müslümanlar tarafından tüketilmesinin uygun olmadığı görüşünü savunanlar da vardır (Işın 1999: 273-274). Hatta 1543'te, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin bu konudaki fetvası uyarınca, Yemen'den İstanbul'a getirilen kahvelerin denize döküldüğü de rivayet edilir (akt. Timur Ağıldere 2019: 17).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi (kısaca *Seyahatname*) metninde ise kahve tüketimi ve kahvehaneler hem olumlu hem de olumsuz yönlerini gösterecek şekilde betimlenmiştir. Öncelikle Evliya Çelebi kahvenin ortaya çıkışını dini çevrelerle ilişkilendirerek kullanım amacını daha zinde ibadet etmek olarak anlatmış, kahvenin hem tekke çevrelerinde hem de saray ziyafetlerinde tüketildiğini söylemiş, kahvehanelerin hem faydalı hem de zararlı olabilecek işlevlerini ifade etmiştir.

Evliya Çelebi kahvenin Yemen'de ilk ortaya çıktığı ve etkisinin yavaş yavaş duyulmaya başladığı zamanlarla ilgili şöyle bir hikâye anlatmıştır: Yemen'de Şeyh Şâzili adında bir zat kahve otu denilen helâl bir bitki yiyerek güçlenir ve ibadetlerini daha iyi bir şekilde yapacak duruma gelir, bunu duyan Mısır'ın Ruveyhib Köyü'ndeki Şeyh Seyyid İsa, Allah'a yalvararak yiyince hem açlığını gidereceği hem de güç toplayıp ibadetlerini daha iyi yapacağı bir bitki için dua eder. Duasına cevaben çevresinde gâsûl otu bitmeye başlar. O zamanlarda 105 yaşında olan Şeyh Seyyid İsa bu ota mazhar olduktan sonra yalnızca bu otun tazesi ve kurusundan elde edilen ekmele beslenerek 100 yıl daha yaşar. O gün bugündür Seyyid İsa'nın tekkesindeki dervişler de gâsûl otunu hem tazeyken tere gibi tüketirler hem de kurutup ununu çekerek ekmele yapıp yerler (*Seyahatname* 2011: 728). Evliya Çelebi'nin bu hikâyede sözünü ettiği Şeyh Şâzili Hazretleri kahvecilerin pîri olarak bilinen Şeyh Şâzeli'dir. *İslam Ansiklopedisi*'nde Ahmet Murat Özel "Şâzeli" maddesinde kahve ile Şeyh Şâzeli arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır:

Eski İstanbul'da birçok kahvede, "Her sabah besmeleyle açılır dükkânımız / Hazret-i Şâzeli'dir pîrimiz üstâdımız" levhası asılı bulunurdu. Yine İstanbul'da çeşitli tarih-katlarla bağlı hemen bütün tekkelerin kahve ocaklarında Şeyh Şâzeli'nin adının yazıldığı bir levhanın yer alması, kahve hazırlayan dervişlerin ocağı uyandırır ve cezveyi ocağa sürerken Şâzeliyye pîrine teveccüh etmesi bir tarikat geleneğiydi. (2010: 386)

Evliya Çelebi bu başlangıç hikâyesi ile kahve içmenin bir yasaklanıp bir serbest bırakıldığı, helal olup olmadığı ile ilgili fetvaların gündemde olduğu bir dönemde kahvenin ortaya çıkışını dini figürlerle bağdaştırarak kullanım amacını daha iyi ibadet edebilmek olarak yansıtmıştır. Kahve otunun "helal" olduğunu da özellikle belirtmiştir. Bu anlatıma göre, kahve Allah'a yakın olmak isteyen dervişlerin daha zinde ibadet edebilmek için tercih ettiği, ayrıca faydalarıyla ömrü uzattığına inanılan sağlıklı bir içecektir.

Kahvenin ortaya çıkışı ve yayılmasına dair en önemli kaynaklardan biri olan el-Cezirî'nin "Umdetü's-safve fi hilli'l-kahve" (1587) başlıklı risalesinde "kahvenin uyarıcı özelliği nedeniyle ilk başlarda Mısır'da el-Ezher Külliyesi'nin bitişiğinde yer alan tekkelerde, sabaha kadar süren dini ayinler sırasında zihni canlı tutmak amacıyla [kullanıldığı], ilerleyen yıllarda ise aynı özelliğinden dolayı edebî ve ilmî faaliyetlerde bulunan çevreler arasında yaygınlaştığı belirtilir." (akt. Timur Ağıldere, 2019: 17). Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âli (1541-1600) de Mısır'daki kahve tüketimine dair benzer görüşleri dile getirmiştir: "Dindarlar sabahın alacakaranlığında kalkar, bir fincan kahve içer böylece biraz daha ayırlırlardı. Kahvenin hafifliğinin, bir şekilde, bağlılıklarını ve sofuluklarını güçlendirdiğine inanırlar. Bu açıdan, onların kahveleri övgüye değer ve tavsiye edilebilir" (akt. Tuchscherer 1999: 103). Bu bilgiler Evliya Çelebi'nin anlattıkları ile de uyumludur. Nitekim *Seyahatname*'de kahvenin tekke çevrelerinde çokça tüketildiğinden de bahsedilmiştir. Örneğin, Kahire'deki Şeyh Ferecellah Tekkesi'ni ziyaret edenlere kahve ikram edildiği anlatılmıştır: "Gelen gidenlere tantanalı fincanlarla Yemen kahvesi ikram edilir. Ama bu kahve sanki cüllâbdır, bir devlet ayanı hanedanında pişmek ihtimali yoktur ve bu kadar kahvenin bir devletli hanesinde dağıtılmak ihtimali yoktur, bir acayip Şâzeli bereketidir." (2011: 276). Evliya Çelebi burada ikram edilen kahvenin tadını ve ikram edildiği gösterişli fincanları övmüş ve kahvecilerin pîri olarak görülen Şeyh Şâzeli'ye yeniden göndermede bulunmuştur. Diğer yandan zenginlerin evlerinde bile dağıtılamayacağını söyleyerek kahvenin pahalı bir ürün olduğunun da altını çizmiştir.

Kahve o dönemlerde üzerine düşülen, ticareti öncelikle İstanbul'un ihtiyacını karşılamak üzere kısıtlandırılmış ve fermanlarla düzenlenmiş ürünlerden biriydi. Nuran Koltuk ve meslektaşları tarafından hazırlanan *Osmanlı Belgelerinde Mısır* kitabında özellikle bu hususta yazılmış 11 Mart 1709 (2012: 41) ve 20 Ağustos 1753 (2012: 65) tarihli iki padişah fermanı bulunmaktadır. Bu fermanlarda kahvenin gemilerle taşınması sırasında kayıtlara itina gösterilmesine, yabancı gemilere kanuna aykırı olarak yüklenmemesine, İstanbul'a yük taşıyan gemilere öncelik verilmesine dikkat edilmesi hususunda Mısır'daki yöneticiler uyarılmıştır.

Evliya Çelebi'nin tekke çevrelerindeki kahve tiryakiliği ile ilgili verdiği örneklerden belki de en ilginç Fenayî tarikatına mensup dervişleri betimlemesidir. Bu dervişlerin kırkar ellişer okka ağırlığında, çok sayıda cepleri bulunan hırkaları olduğunu ve "ayaklı oda" diye nitelendirdiği bu hırkaların içinde gereksinim duydukları eşyaları, yani: "yiyecekleri, içecekleri, kahve ibriği, kahvesi, tütününü ve nevaleleri" taşıdıklarını anlatmıştır (2011: 471). Burada kahvenin ve kahve yapmak için kullanılan ibriğin özellikle belirtilmesi, kahve tüketiminin tarikat mensupları arasında ne kadar yaygın ve vazgeçilmez olduğunun göstergesidir. Tuchscherer de "Sina Bedevîlerinin çoğunun yanlarında taşıdıkları eşyalar arasında kahve hazırlamak için gerekli malzemeler her zaman vardı" diye aktarmıştır

(1999: 103). Tuchscherer ayrıca gezginlerin, özellikle de Hac yolculuğuna çıkanların yanlarında kahve ve gereçlerini taşıdığını da anlatmıştır (1999: 111). Bu durum *Seyahatname* metniyle tutarlı olarak hem kahvenin dini çevreler tarafından da benimsendiğini hem de günlük hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu göstermektedir.

Seyahatname'de kahvenin günlük tüketim malzemesi olarak gösterildiği bir başka örnek, Mekke'den dönen hacılara yiyecek ve içecek tedarikinde bulunmak üzere Kahire'den yola çıkan Ferahşâd alayının yolluk erzakında kahvenin de bulunmasıdır. Peksimet, peynir, yağ, bal, pirinç, arpa ve bakla ile birlikte kahve de alayda bulunanların yanlarında taşıdığı yiyecekler arasında sayılmıştır (*Seyahatname* 2011: 479). Ayrıca Mekke'den gelen hacıların karşılandığı kutlamada da öncelikle kahvaltı yapıldığı, sonra da "mutantan ve miskli kahveler" içildiği anlatılmıştır (*Seyahatname* 2011: 486). Bunlar da kahvenin günlük hayatın önemli bir parçası olduğunu gösteren detaylardır.

Diğer taraftan kahve yalnızca tarikat çevrelerinde ve Bedevîler arasında değil, devlet görevlileri ve seçkinler arasında da tercih edilen bir içecektir. Evliya Çelebi, Ramazan ayı başlangıcındaki esnaf alayının sonunda düzenlenen ziyafetten sonra (2011: 414), Ramazan Bayramı alayında düzenlenen fasıllarda (2011: 424) ve Paşa için düzenlenen ziyafetlerde (2011: 428, 435, 451, 493) de kahve ikramı yapıldığını nakletmiştir. Özellikle Ramazan Bayramı'nın ikinci günü Paşa konağında yapılan kahve ikramının detaylarına da yer vermiştir:

İç ağaları herkese birer kahve makramaları verip dönerler. Artları sıra yine bir bölük giyimli iç ağaları tavus gibi salınarak her biri başka bir eda ve hareketle her birinin elinde zeytunî, neftî, sarı, hitâyî ve münebbed fincanlar ile kahve verip fincanları almaya hazır durup kahve içilince yine âdâb üzere fincanları ve makramalarını alıp giderler. (2011: 428)

Kahve ikramı sırasında önce kahve makraması [püşide] denilen örtüler, sonra ise çeşitli renklerde fincanlar içinde kahveler verilir. Kahve ikramının ardından bu defa şerbet ve buhur ikramı yapılır (*Seyahatname* 2011: 429). Tüm bu anlatılanlar dönemin kahve kültürü hakkında bilgi vermesi açısından değerli ayrıntılardır ve başka seyyahların da dikkatini çekerek onların gezi notlarına da konu olmuşlardır. Tuchscherer, "Nüfuzlu kişiler arasındaki davetler hemen hemen her zaman kahve ikramıyla noktalanırdı" diye açıkladıktan sonra 17. yüzyılın ilk yarısında Mısır'ı iki defa ziyaret etmiş olan Jean Coppin'in Mısır Paşası'nın konuğu olduğu anısını alıntılar ve gösterişli kıyafetleriyle dört uşağın kendisine ve Paşa'ya önce kadife peçeteler sonrasında likör ve kahve sunduklarını aktarmıştır (akt. Tuchscherer 1999: 105). Tuchscherer, Evliya Çelebi gibi o dönemde Mısır'ı ziyaret etmiş gezginlerden aktardığı üzere, zengin kesimlerde kahvenin yanında şerbet ve şıra benzeri şekerli içeceklerle ikram edilmesinin en yaygın gelenek olduğunu belirtmiştir (1999: 112).

Devlet görevlilerinin hazır bulunduğu ziyafetler ve nüfuzlu kişiler arasındaki davetler haricinde kahve ile birlikte şekerli şerbetlerin ikram edildiği etkinliklerden biri de Gülşenî Tekkesi mevlidir (*Seyahatname* 2011: 515). Evliya Çelebi bu mevlidin bir tekke çatısı altında düzenlenmesine rağmen seçkinlere özgü olduğunu ve bu yönüyle zengin fakir ayırmadan herkese açık olan diğer mevlidlerden ayrıldığını anlatmıştır: "Gülşenî mevlidi yaygaracı Fellah ve sıradan halk için değildir, seçkinler içindir. Bütün Anadolu insanı, askerî taifesi, tarikat marifet erbabı, temiz, zarif şair ve eli kalem tutan insanlar gelirler. Başka yabancı, sokaktan geçen, derinti adamlar gelemmez" (2011: 513). Gülşenî mevlidine katılabilen seçkinler arasında ilk sayılanlar Anadolu insanlarıdır. Bu durum Evliya Çelebi'nin gözündeki seçkinler hiyerarşisini ortaya koyması bakımından anlamlı olmasının yanı sıra Mısır kültürünün Türk kültüründen bağımsız olmadığını göstermesi bakımından da değerlidir.

Mısır Kahvehaneleri

Gönül sohbet ister, kahve bahane

O dönemlerde kahvenin kendine has tadı, sağladığı düşünülen faydaları ve zindeleştiren etkisinin yanı sıra kahvehaneler aracılığıyla da her sınıftan kişiye hitap eden bir içecektir. Öyle ki, çeşitli tarikatlardan dervişlerin bir araya geldiği, günler ve geceler boyu devam eden büyük mevlid etkinliklerinde katılımcıları kahveden mahrum bırakmamak için kurulan seyyar kahvehaneler sadece tarikat mensuplarının değil halk arasında da kahve ve kahvehane ortamı alışkanlığı olduğunun kanıtıdır. Evliya Çelebi Mısır'ın en büyük mevlidlerinden biri olan Bedevî mevlidi sırasında, mevlid 10 gün kadar süreceğinden, belirlenen alana barınma çadırları ile birlikte yiyecek satışı için uygun çadırlar ve hatta geçici kahvehaneler bile kurulduğundan söz etmiştir (2011: 671). Kurulan dükkânlar arasında en fazla leblebici dükkânı olduğunu bildirdikten sonra diğer dükkânların ve esnafların sayılarını vermiştir: “600 kahvehane, 300 aşçı, 200 kasap, 50 aktar, 100 gözlemeci, 100 ekmekçi, 200 bozacı, 50 şerbetçi” (2011: 674-675). Verilen sayılara göre en kalabalık esnaf grubu kahvehanecilerdir. Bu durum genelde Mısır özelde Kahire’de kahveye ve kahvehanelere olan talebi açıkça göstermektedir.

Yeri gelmişken, kahvehane sayısındaki fazlalığın yegâne sebebi kahveye olan talep değil, kahvehane ortamında düzenlenen etkinliklerin ilgi çekici mahiyette olduğunu belirtmek gerekir. Evliya Çelebi söz konusu kahvehanelerin kalabalık olduğunu vurgulayarak içerinde düzenlenen eğlenceleri 15. yüzyılda yaşamış Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın düzenlediği meclislere benzetmiştir: “Her kahvehanede biner ikişer bin adam toplanıp bir hay hûdur ki anlatılmaz.” (2011: 675). Evliya Çelebi Nehariye şehrinde düzenlenen Şeyh Muhammed ibn Zeyd hazretlerinin mevlidi de uzun sürdüğünden yine Bedevî mevlidindeki gibi çarşı pazar ve geçici kahvehaneler kurulduğunu bildirmiştir: “Nil kenarında yüksek ağaçlar gölgesinde nice yüz çadırlar dükkânlar ve kahvehaneler kurup 10 gün 10 gece alışveriş olup muhabbet pazarı olur.” (2011: 698). Mısır’da öne çıkan bir diğer mevlid de Hazret-i İbrahim-i Dessûkî'nin tarikatına bağlı şeyh ve dervişlerin düzenlediği mevliddir. Evliya Çelebi bu mevlidin de 10 gün 10 gece sürdüğünü, uzun süren bir etkinlik olduğu için bu mevlid için de çarşı ve pazar kurulduğunu, hatta kasabanın Nil kıyısında olmasından ötürü ulaşım kolaylığından, bu mevlide Bedevî mevlidinden daha fazla talep olduğunu da söylemiş ve mevlid sırasında kurulan dükkânlardan en öne çıkanları şöyle anlatmıştır: “Bütün dükkânların süslüsü ulu yolun iki yanından kahvehaneler, aşçılar ve ekmekçiler çarşısıdır ve tertip üzere inşa olunup tüm dükkânlar güzellik vermiştir. Her kahvehaneye biner adam sığar.” (2011: 704). Tuchscherer Mısır için gezginlerin aktardığı kahvehane sayılarının ve kahvehanelerin müşteri kapasitesi ile ilgili ifadelerin gerçeği yansıtmadığını, daha doğrusu kahve tüketimindeki artışı görmek dışında istatistiksel bakımdan gerçek bir değeri olmadığını söylemiştir (1999: 102). Mısır Hidivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın başhekimi ve Mısır halkının gündelik yaşam kültürünü yakından bilen ünlü Fransız doktor Antoine Barthelemy Clot (1793-1868) tarafından kendisine aktarılan kahvehane sayısına şüpheci yaklaşan Fransız seyyah ve sanayici Henri Joseph Gisquet'in tutumunu da şu sözlerinden anlamak mümkündür: “Doktor Clot Bey, [Kahire’de bin iki yüz kahvehane] olduğuna güvence vermektedir; [bize biraz fazlaca gözüken] bu sayıyı tartışmadan bu kahvehaneler hakkında bir fikir vermeye çalışalım.” (1844: 202, Cilt 1). Yine de, Tuchscherer’in de belirttiği üzere, kahvehanelerin ve kahve tüketiminin ne kadar yaygınlaştığını görmek bakımından bu sayılar ve ifadeler değerlidir.

Evliya Çelebi Kahire, İskenderiyye ve Dimyat gibi büyük şehirlerdeki kahvehaneleri özel olarak tanıtmıştır. Örneğin, Kahire'deki kahvehanelerin genellikle köprülerin üzerinde kurulduğunu anlatmıştır. Kahire'de Cemamiz Köprüsü üzerinde iki yanda kahvehaneler bulunduğunu ve kahvehanede oturan kişilerin olta ile balık avladığını yazmıştır (2011: 313). Sunkur Köprüsü üzerinde de geniş kahvehanelerin bulunduğunu ve marifet erbabı kimselerin bu kahvelerde zaman geçirdiğini belirtmiştir (2011: 313). Bâbü'l-Hark Köprüsü üzerinde bir kahvehanenin, Bâb-ı Şariyye Köprüsü'nde bir kahvehanenin, Huzûb [Harrûb?] Köprüsü üzerinde iki katlı ve süslü bir kahvehanenin, Emir Hüseyin Köprüsü üzerinde mükellef kahvehanelerin bulunduğu, Musikî Köprüsü'nde üç adet pâk maksureli kahvehanenin olduğu ve bunlarda sabah akşam müzik ziyafeti yapıldığı da *Seyahatname*'de yazılıdır (2011: 313-314). Kahvehanelerin su kıyılarında olması diğer şehirlerde de rastlanan bir durumdur. Evliya Çelebi Büyük Mît Gamr şehrinde, Nil kıyısında mükellef ve mükemmel kahvehanelerin olduğunu belirtmiştir (2011: 653). Benzer şekilde, İskenderiyye'de limana yakın 12 mükellef kahvehane olduğunu söylemiştir: “her biri beşer yüz adam alır, hanende ve sazende mutrıplar gece gündüz Hüseyin Baykara faslı ederler.” (2011: 753). Dimyat şehrinde de limana yakın köprülerin kıyısına kurulmuş kahvehanelerden söz etmiştir (2011: 803). Tuchscherer bu durumu kahvehanelerin özellikle ticaret merkezlerinde kurulduğunu, çarşı ve kahvehane arasında bir bağ olduğu tezi ile açıklamış; örneğin “hâra” denilen ve genellikle konutların bulunduğu mahallelerin hiçbirinde kahvehane bulunmadığını belirtmiştir (1999: 115). Yukarıda da açıklandığı üzere, kahvehaneler yalnızca kahve pişirilip satılan yerler değil, eğlence meclislerinin de kurulduğu ve bunun ötesinde kimi zaman ahlâka aykırı davranışların da sergilendiği yerler olarak tasvir edilmiştir. Bu durum genelde kahvehanelerin konutların yoğun bulunduğu mahallelerin içinde değil de çoğunlukla ticaret yapılan erkek iş gücü egemen liman, çarşı ve hanlara yakın konuşlanmasının nedenini açıklamaktadır.

Evliya Çelebi büyük şehirlerdeki gibi olduğu gibi nispeten küçük yerleşim birimlerindeki kahvehaneleri de özellikle belirtmiştir. Bu bakımdan *Seyahatname*'nin eşsiz bir kaynak olduğunun yeniden altını çizmek gerekir. *Seyahatname*'de geçen Mısır yerleşim yerlerindeki kahvehanelerin aşağıdaki dökümüne bakıldığında kahvehanelerin Mısır kültüründeki yeri açık bir şekilde görülebilir: Zifte şehrinde 6 adet kahvehane (2011: 652), Sâ kasabasında 1 adet kahvehane (2011: 699), Rahmaniye köyünde 6 kahvehane (2011: 707), Büyük Ruveyhib Köyü'nde 1 kahvehane (2011: 726), Ebukir Kalesi civarında 2 kahvehane (2011: 765), Reşid şehrinde 70 kahvehane (2011: 775), Emir kasabasında 3 Arap kahvehanesi, Şirin Birimbâl kasabasında birkaç kahvehane, Diyye kasabasında 2 basık tavanlı Fellah kahvehanesi, İdfine kasabasında 3 kahvehane, Mutubis kasabasında birkaç kahvehane (2011: 782), Fezüre kasabasında 1 kahvehane, Deyrut kasabasında 4 süslü kahvehane, Fuvve kasabasında 4 kahvehane (2011: 783), Şûrum kasabasında 2 kahvehane, Diyye-i Kebir kasabasında 2 kahvehane (2011: 784), Şibir His kasabasında 3 kahvehane, Mihalicse kasabasında 1 kahvehane, Sâh kasabasında 2 kahvehane, Nakle kasabasında 1 kahvehane, İşlimiyye kasabasında 1 kahvehane (2011: 785), Selimun kasabasında 1 kahvehane, Kefr-i Nâhe kasabasında 1 kahvehane, Buhayre kasabasında 1 kahvehane, Tunûb kasabasında 1 kahvehane, Emrûz kasabasında 1 kahvehane (2011: 786), Temaliyye kasabasında 1 kahvehane, Cizî kasabasında 1 kahvehane, Tarrane kasabasında 1 kahvehane (2011: 787), Zaviye kasabasında 2 kahvehane, İşmûn kasabasında 2 kahvehane (2011: 788), Ümmü Dinar kasabasında 1 kahvehane (2011: 789), İnbaba şehrinde 7 kahvehane (2011: 790), Eski Burlos Kalesi civarında 1 kahvehane (2011: 793), Beltim kasabasında 1 kahvehane (2011: 795), Sinaniye kasabasında 1 kahvehane (2011: 798), Fereskur kentinde 3 kahvehane (2011: 814), Ebu Galib köyünde 1 kahvehane,

Re'sü'l-Halic köyünde 1 kahvehane, Şirbin kasabasında 4 kahvehane (2011: 815), Betra köyünde 1 kahvehane, Şirin Kâş köyünde 1 kahvehane (2011: 816), Mansure şehrinde 40 kahvehane (2011: 819), ona bağlı Menzile kazasında 8 kahvehane (2011: 822), Semennut kasabasında 1 kahvehane (2011: 824), Şenbat-ı Kebir kasabasında çok sayıda kahvehane (2011: 831), Benî Seyf şehrinde 10 kahvehane (2011: 839), Feşne kasabasında 7 kahvehane (2011: 841), Darud-ı şerif kasabasında 2 kahvehane (2011: 849), Menfelut şehrinde 20 adet kahvehane (2011: 852), İsyut şehrinde 17 kahvehane (2011: 854), Time kasabasında 1 kahvehane, Tahta kasabasında 3 kahvehane (2011: 861), Menşiye kasabasında 7 kahvehane (2011: 864), Fuvve-i âli kasabasında 2 kahvehane (2011: 877), Kınâ şehrinde 7 kahvehane (2011: 879), Kûs şehrinde 5 kahvehane (2011: 884), İsvan şehrinde kale içinde 3 kahvehane, dışında birkaç tane daha ağaçtan kahvehane (2011: 892). Evliya Çelebi Mısır'daki seyahatleri sırasında Sudan sınırına yakın İbrim topraklarına da gittiğini anlatır. Bu topraklarda sözünü ettiği ilk yerleşim yeri olan kamışlardan yapılmış 200 evden ibaret Kuştamine köyünde bile bir kahvehane olduğunu söylemesi dikkat çekicidir (2011: 902). Bununla birlikte, Kuştamine köyünden sonra sözünü ettiği Kürt köyünde 70-80 civarında kamıştan ev olduğunu belirttikten sonra burada kahve bulunmadığını söylemesi de aynı derecede dikkat çekicidir (2011: 902). Çünkü büyük-küçük, taşra-merkezî, tenha-kalabalık denilmeksizin çoğu yerleşim yerinde kahvehanelerin bulunması ve ziyaretçilerin de bu yüzden kahvehane bulma beklentisine girmesi söz konusudur.

Kahvehanelerin işlevi genel olarak değerlendirildiğinde eğlence mekânı olmaları baskın gelmektedir. Örneğin, Evliya Çelebi, Kahire ve Dimyat'ta bulunan kahvehanelerden bahsederken bunlarda eğlence düzenlendiğini özellikle belirtmiştir. Kahire içinde bir mevkide 10 kahvehane olduğunu söylemiş ve bunlar hakkında şu bilgileri vermiştir: “Nil Kesimi günleri işlemeyen kahvehaneleri süsleyip her birinde saz söz ve Hüseyin Baykara eğlenceleri olur” (2011: 340). Benzer şekilde, Dimyat'ta 32 adet kahvehane olduğunu belirtmiş ve bazılarıyla ilgili ayrıntılar vermiştir: “Uzun çarşı içinde 6 adet kahvehane var, biner adam alır büyük konaklardır. Ortasında mermerli havuzlarında fısıkyeleri kubbelelerine ulaşır. Ve iki yanında hanende, sazende meddah, çalgıcı, oyuncu, rakkas, şebbâz ve kuklabâz mekânı gümrah kahvehanelerdir.” (2011: 805).

Bazı durumlarda ise kahvehaneleri basit eğlence mekânı olmanın ötesinde ahlâk dışı pazarlıkların da yapıldığı bir yer olarak betimlemiştir. Evliya Çelebi yukarıda da sözü edilen Bedevî mevlidi sırasında kurulan seyyar kahvehanelerde “cinsi bozuk pislik pazarı” yaşandığını belirterek bu durumu şöyle açıklamıştır: “her kahvehanede seyr ü temâşâ olunmak için mahbûb kulakları küpeli, sürmeli, maralî ve gazalî gözlü oğlan pazarı vardır” (2011: 675). Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, bazı kahvehanelerde de “gavazî” denilen dans eden kadınlar bulunur ve kahvehaneye gelenleri eğlendirirlerdi. Evliya Çelebi, Dessûkî mevlidinde kurulan seyyar kahvehanelerde düzenlenen eğlenceleri şu sözlerle tanımlamıştır: “Hanende, mutrıp ve gavâzî kadınlarla süslü olup bir saz söz ve bir hay hûdur ki anlatılmaz.” (2011: 704). Benzer şekilde, Tanta şehrinde bulunan 7 kahvehanede “mutrıplar, sâzendeler, meddahlar ve gavâzî avratlar” bulunduğunu belirtmiştir (2011: 669). Diğer yandan, Circe eyaletine bağlı Kınâ şehrindeki 7 kahvehanede kızların “gavazîlik” yaptığını, yani şarkı söyleyip dans ettiğini bildirmiştir (2011: 879). Tüm bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, dini çevrelerde kahvehanelere karşı olan olumsuz tutumların nedeni açıklanmış olur.

Yine de Evliya Çelebi kahvehaneleri mutlak olarak eğlence ve ahlâk dışı pazarlıkların yapıldığı yerler olarak yansıtmamış; bu mekânları kimi zaman camide namaz vaktini bekleyen Müslümanların vakit geçireceği bir sosyal alan, kimi zaman yolcuların din-

lenme durağı, kimi zaman da esnafların buluşma yeri olarak tasvir etmiştir. Bununla birlikte, şimdiki kadar sözü edilen tasvirlerden de yola çıkılarak Mısır'daki kahvehanelerin toplumun çeşitli gruplarına hitap edecek ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde farklı sosyoekonomik kitleleri ağırladığı düşünülebilir. Doktor Clot Bey'in Mısır gözlemlerinden yararlanan ve bunları kendi deneyimleri ile birlikte kaleme alan bir diğer yazar olan Casimir Henricy, *Les Moeurs et Costumes de Tous les Peuples-Afrique* (Afrika Halklarının Âdet ve Kıyafetleri, 1847) başlıklı eserinde üst düzey yetkililerin misafiri olarak katıldığı çevrelerle halka açık kahvehaneleri karşılaştırdığında aradaki farkı şu sözleriyle vurgulamıştır: “Kahire'de en çok rastlanan halka açık yerlerin başında, Mısırlıların hikâye anlatıcılarını dinlemeye gittikleri kahvehanelerdir ama bu kahvehanelerin (...) bizim gittiğimiz yerlerle hiçbir ortak yanı yoktur. Küçük, dağınık, dumanlı, tezyinattan yoksun, okuyucularımızın pek âlâ bildiği Cezayir kahvehanelerine benzerler.” (1847: 115). Buradan hareketle Mısır'daki kahvehanelerin sosyal çevreleri, sundukları imkânlar ve işlevleriyle toplumun farklı kesimlerine hitap ettiği ileri sürülebilir.

Kahvehanelerin çoğunlukla eğlence mekânları olduğu söylene de cami ve imarethanesi olan belirli külliyelerin dâhilinde de kahvehane bulunması, kahvehanelerin tek bir işlevinin olmadığını ve toplumun çeşitli kesimlerine hitap eden farklı türlerinin bulunduğu ortaya koymaktadır. Örneğin, Evliya Çelebi Kahire'deki Sultan Tumanbay Camii'ni anlatırken içindeki kahvehaneden de söz etmiştir (2011: 332). Benzer şekilde, Mansure şehrindeki Mahmudiye Camii'nin bitişiğinde de bir kahvehane olduğundan bahsetmiştir: “Bu mahalde zarifler yurdu ve dâr-ı şifâ bir kahvehanesi vardır. Bazı dostlar mücevher ve mutantan Yemen kahvesi [içip] rahatlayıp ezanlar okunduğunda ibadet edip Mahmudiye Camii'nde hamd ü senâ edip Mahmud'da Mahmudâne hayır dua ederler. Böyle bir nurlu camidir” (2011: 818). Hatta üç aylar olunca da vali tarafından tellallar aracılığıyla kahvehanelerin ve çevrelerindeki yiyecek ve içecek dükkanlarının sabaha kadar açık olması gerektiğinin salık verildiğini ve halkın sabaha dek alışveriş yaptığını da anlatmıştır (2011: 572-573). Diğer bir deyişle, kahvehaneler insanların keyifli zaman geçirdiği ve bazı dönemlerde devlet eliyle kapatılmış olsa da bazı dönemlerde devlet eliyle açık tutulan çok işlevli toplanma ve sosyalleşme mekânlarıdır.

Evliya Çelebi kahvehanelerin bir işlevinin de yolcuların seyahatleri sırasında kendilerini misafir ederek onlara rahatlama sağlamak olduğunu belirtmiştir. Garbiyye şehrindeki 48 kahvehanenin gün boyu açık olduğunu ve bu şekilde yolcular için konuk evi işlevi de gördüğünü söylemiş ve onları şöyle tasvir etmiştir: “Mutriplar, sâzendeler, hanendeler ve meddahlar ile donanmış kahvehanelerdir ki sabah akşam Hüseyin Baykara sohbetleri olup bütün maarif erbabı birbiriyle orada haşrolurlar, öyle ariflerin toplantı yeri kahvehanelerdir” (2011: 828-829).

Bununla birlikte, Evliya Çelebi'nin kahvehanelerin esnaf gruplarının buluşma noktası olduğunu belirttiği örnekler de bulunmaktadır. Bulak şehrinden söz ederken 20 tane mükellef ve süslü kahvehanesi olduğunu anlattıktan sonra, “bütün bezirganların dinlenme yeri kahvehanelerdir” demiştir (2011: 323). Benzer şekilde, Mellevî şehrinde 7 kahve erbabı han olduğunu belirtmiştir (2011: 848). Hanlar genellikle belirli ürünlerin ve tüccar gruplarının toplandığı yerlerdir. Mellevî şehrinde bu şekilde 7 adet han bulunması kahve ticaretinde önemli bir nokta olduğunu göstermektedir. Tuchscherer de belirli meslek gruplarının belirli kahvelerin müdavimi olduklarını ve kahvehanelerin meslek grupları arasında sosyalleşme aracı olduğunu aktarmıştır: “Çarşı merkezindeki Hânü'l-Halîli'deki paket bezi satıcıları kahvehanesi (Kahvetü'l-Hayşiyin); el-Ezher yakınında aynı adı taşıyan çarşıda bulunan marangozlar kahvehanesi (Kahvetü'l-Harrâtin); sütçüler kahvesi

(ulebiyyin); Huttu'l-Kâkiyyin'deki Suriyeliler kahvehanesi (Kahvetü'ş-Şuvâm)" (1999: 116).

Sonuç

Çalışmamız *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* çerçevesinde 17. yüzyıl Mısır kahve ve kahvehane kültürünü ele almıştır. Bu bağlamda en önemli çalışmalardan biri olan Tuchscherer'in makalesinden de faydalanarak, onun bıraktığı kimi boşlukları doldurmayı hedeflemiştir. Bu çalışma ile Evliya Çelebi'nin Mısır'da kahvenin ortaya çıkışından faydalanma, yasaklanma sebeplerinden tüketildiği çevrelere çok çeşitli konularda sunduğu ayrıntılı bilgiler bir araya getirilmiş ve bu bilgiler Mısır ile ilgili yazılmış farklı kaynaklarla da desteklenmiştir. Buna göre, kahve Mısır'da hem tekke çevrelerinde dervişler tarafından sıklıkla tüketilen hem de devlet görevlileri ve seçkinler arasında, özellikle ziyafet sonralarında, tercih edilen bir içecek idi. Bu kadar yaygın tüketilmesinin yanında, kahve aslında değerli ve satışının kontrolü fermanlarla kısıtlanmış bir üründü. Evliya Çelebi'nin kahvehaneler ile ilgili verdiği bilgiler de ayrıca değerlidir. İlk olarak, gittiği neredeyse her bir yerleşim yerinde bir kahvehanenin olduğunu söyleyerek ve büyük şehirlerdeki öne çıkan kahvehaneler üzerinde özellikle durarak kahvenin ne kadar yaygın tüketildiğini ortaya koymuştur. Evliya Çelebi bunun yanında Mısır kahvehanelerinin çeşitli işlevlerini de gözler önüne sermiştir. Kahvehanelerin eğlence mekânı olarak kullanılmasının dışında da işlevleri olduğunu örneklemiştir. Öyle ki Mısır Valisi'nin kahvehanelerin üç aylar boyunca sürekli açık kalmasına dair bir emri olduğunu bile ileri sürmüştür. Evliya Çelebi'ye göre, kahvehaneler yalnızca meddahların, hokkabazların, rakkaselerin izleneceği; sazenceler ve hanendelerin dinleneceği eğlence yerleri değildir. Camiye gelenlerin namaz vakitlerini bekleyeceği bir yer, yolculara güvenli bir mesken, tüccarlara çevre edinebilecekleri bir ortam sunan mekânlardır. Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin Mısır'da kahve ve kahvehane kültürüne dair sunduğu bu ayrıntılı betimlemeler, Osmanlı idaresindeki farklı ülkelerin kahveyi gündelik yaşam kültürü içerisinde konumlandıkları yeri göstermesi açısından son derece kıymetlidir.

Çalışmada yakın okuma tekniği kullanılarak konunun bir makalenin izin verdiği ölçüde etraflı bir şekilde işlenmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden araştırma yönteminin mahiyeti beraberinde belirli kısıtları getirmiş, çalışma her ne kadar farklı zamanlara referans veriyse de 17. yüzyılın ikinci yarısına odaklanacak şekilde biçimlenmiştir. Bu minvalde, farklı dönemleri odağına alan benzer başka çalışmalarla da birlikte, Osmanlı Dönemi Mısır kahve ve kahvehaneler kültürünün aydınlatılması hem Türk kahvesi kültürü ve geleneğinin daha iyi anlaşılmasına hem de genel anlamda üzerine çok az araştırma yapılan Osmanlı dönemi Afrika kültürel çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Mısır'daki ve kültür paylaşımında bulunduğumuz diğer coğrafyalardaki kahve ve kahvehane kültürlerinin de incelenip daha yakından tanınmasıyla, özellikle Kuzey Afrika coğrafyasında hâlâ günümüzde de paylaşılan en önemli ortak kültürel unsurlar biri olan Türk kahvesi kültürü ve geleneğinin ehemmiyeti de daha iyi anlaşılacaktır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bostan, İdris. "Kahve". *İslâm Ansiklopedisi*. 24. Cilt: 202-205. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Günümüz Türkçesiyle)*. haz. Seyit Ali Kahraman. 10. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Gisquet, Henri. *L'Égypte, les Turcs et les Arabes*. Cilt 1 ve 2. Paris: Imprimerie Claye Et Taillefer, 1848.

- Henry, Casimir. *Les Moeurs et Costumes De Tous Les Peuples-Afrique*, Paris: A La Librairie Ethnographique, 1847.
- Işın, Ekrem. *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Koltuk, Nuran vd., haz. *Osmanlı Belgelerinde Mısır*. İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü: 2012.
- Özel, Ahmet Murat. “Şâzeli”. *İslam Ansiklopedisi*. 38. Cilt: 385-387. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Tezcan, Nuran. “Evliya Çelebi Ne Zaman Doğdu, Ne Zaman Öldü?”. *Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011: 37-42)
- Timur Ağıldere, Suna. “Batılı Seyyahların Gözünden İstanbul ve Cezayir’de Kahve ve Kahvehane Kültürü (17.yy-19.yy)”. *Millî Folklor* (31) 122: 14-28.
- Tok, Özen. “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti”. Yayımlanmamış doktora tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2002.
- Tuchscherer, Michel. “Osmanlı Döneminde Mısır Kahvehaneleri (16. – 18. Yüzyıllar)”, *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*. ed. Hélène Desmet-Grégoir ve François Georgeon, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999: 101-123.
- UNESCO. Intangible Cultural Heritage. Decision of the Intergovernmental Committee: 8.COM 8.28. 5 Ocak 2021. <<https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/8.28>>